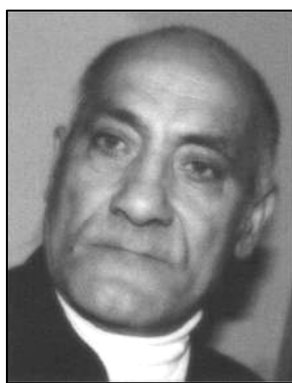

BARÁTHI OTTÓ

Álom és valóság határain

Az utolsó interjú Balogh Balázs András naiv képzőművésszel

Úgy adódott, hogy 2010-től a korábbinál is többször találkozhattam régi ismerősömmel, a garzonházban magára maradt és akkor már beteg festővel. Elég sokat beszélgettünk, örült, hogy életútját – különösen annak utóbbi tíz-tizenöt évét, amely iránt, mint mondta, már a kutya sem érdeklődött – megírom és megjelentetem. A Palócföld c. folyóirat akkori főszerkesztője azonban a kéziratomat nem közölte le. Ellentétben a Kethano Drom – Közös Út c. folyóirattal, amely sok színes képpel illusztrálva látványosan jelentette meg a cikkemet. Utóbbi rövidített adaptációjával

most a Palócföld szerkesztősége – köszönet érte – mintegy megköveti az időközben elhunyt művészt.

1995-ben készült rólad egy portréfilm.¹ Nyilván most is vállalod az akkor elmondottakat.

Persze, emlékszem, kérdésekre válaszoltam, kis történeteket meséltem. Azt, amire biztosan emlékeztem. Amit máskor sem mondhatok másképpen. A filmet vállalom. Az újságcikk, az más, nekem nem mindig mutatták meg, mit közölnek majd rólam. Így lehet az, hogy nem minden igaz, ami megjelent itt-ott, vagy nem teljesen úgy igaz. Sokat írtak rólam, rólunk.² Ezeket jó lenne egyszer helyre tenni...

¹ A filmet *Képek régi cigányokról; Balogh Balázs András portré* címmel 1995-ben Kovács Bodor Sándor dokumentumfilm készítette.

² Az egyik legátfogóbb, legkomplexebb életút-történet Bancsik György *Cigány? Naiv? Képzőművészet? Oláh Jolán és Balogh Balázs András cigány naiv képzőművészek élet- és karriertörténetének rekonstrukciós kísérlete* c. dolgozata. Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék. Konzulens tanár: Lágler Péter. Miskolc, 2005. április.

Kíséreljük meg! A filmben éppen csak említéd mostohaapádat. Ki volt ő?

Balázs Józsefnek hívták, én meg Balogh Andrásnak születtem. A nevére íratott – cigány volt ő is –, így lettem Balázs András, majd Balogh Balázs András. Mint esernyőjavító és vándorköszörűs járta a falvakat, gyakran engem is magával vitt. Egy baja volt: amikor kettesben maradtunk, molesztált. Kimondom: meleg volt. Ezért többször megszöktem, de mindig „hazamentem” Egerbe, az „első családomhoz”. Az azonban, hogy mostohaapám elvette a fizetségemet, sértette az önérzetemet; 16 éves voltam, amikor végleg elköszöntem, és az egri barátaimmal felutaztam Pestre.

Hogy alakult a sorsod a fővárosban?

Az egyik barátom lánytestvére befogadott a kőbányai Hős utcai lakásukba, én pedig beálltam a kőművesekhez. Hamarosan megismerkedtem egy cigánylánnyal, Balogh Máriának hívták, 1957-ben össze is házasodtunk. Még nem voltam 18 éves. Rövidesen két gyermekünk is született. Élünk a munkás-családok sanyarú életét. Eleinte jól megvoltunk, de négy év után elromlott a kapcsolatunk. Ott is hagytam csapat-papot. Később hivatalosan is elváltunk, fizettem a tartásdíjat a két gyerek 18 éves koráig, becsülettel.

A 60-as évek elején kerültél Salgótarjánba és újra megnősültél.

Igen, a második feleségemmel is Egerben ismerkedtem meg, a strandon. Oláh Jolánnak hívták, két gyereke volt már. De ez nem zavart engem, össze is házasodtunk. Szintén két közös gyerekünk született, András fiunk és Gabriella lányunk. Neveltük, iskolába járattuk mind a négy gyereket. Egy kis szoba-konyhás lakásban laktunk hatan, de sokkal jobban éreztem magam, mint korábban bárhol. A „cigánydomb” – alulról a Pécskő utcával – egy elég zárt világ volt, mindenki ismert mindenkit. Az öregek nyáron korán kiültek a ház elé a padkára, beszélgettek késő estig, a fiatalok meg veszekedtek is eleget. Ezekből az életképekből merítettem, mint ahogy a korábbi emlékeimből is.

Hamarosan elkezdted rajzolni, festeni. Ki fedezett fel?

Lakott a közelben, a Rokkanttelepen egy fiatalember,³ aki rendszeresen járt Balázs János bácsihoz. Amikor én elkezdtem temperával dolgozni, engem is meglátogatott, ő mondta nekem, hogy János bácsi fest. Hozzá ekkor már jártak Pestről is, mint később megtudtam, volt nála Mihály Ida⁴ és

³ Az említett személy Botos Zoltán képzőművész, a salgótarjáni cigány művészek sokoldalú segítője, pártfogója. Több tekintetben megerősítette a Balogh Balázs András által elmondottakat.

⁴ F. Mihály Ida művészettörténész, aki a 70-es évek elején a Magyar Nemzeti Galéria munkatársa volt. A cigány naiv művészek ismert pártfogójaként járt Salgótarjánban is.

Bánszky Pál is.⁵ Egyszer Jolántól érdeklődtek, hol lakik János bácsi. A feleségem – én nem voltam otthon – kihasználta az alkalmat, megmutatta az én képeimet is. Kettőt mindjárt meg is vettek. Ettől kezdve jöttek hozzám és vásároltak is. A „felfedezésemben”, és később a Jolánéban is, Daróczi Ágnesnek⁶ volt nagy szerepe, aki a 70-es évek elejétől többször járt nálunk és sok képet is vásárolt tőlünk.

Jolánt is te tanítottad? Egyesek azt mondják, tehetségesebb volt, mint te?

Írni és olvasni én tanítottam, tőlem lesett el mindent, az ezer százalék. Hogy tehetségesebb volt-e, mint én, azt nem tudom. Naiv festő volt ő is, de azt, amit én festettem, ő véletlenül sem tudta volna megcsinálni. Ami fordítva is igaz. Őt tanította Földi Péter,⁷ engem meg senki, soha. Jolánról is készült film,⁸ abból is kitűnik a tökéletes naivitása. Talán, mert ő maga mindig is gyerek maradt. Ezért festett olyan világra csodálkozó, nagy gyermeki szemeket is. Az én látásmódom és érzésvilágom is más. Ezért más a környezet is, ahol a figuráimat mozgatom, ahogy elrendezem. Engem úgy sorolhattak be, hogy még naiv, de már más is, talán több is. És én így is érzem.

Te mit akartál leginkább kifejezésre juttatni, megmutatni?

A saját világot akartam megjeleníteni. A figurák többnyire cigányok, az én fajtám. Azt akartam megmutatni, hogy ők is olyan emberek, mint bárki más, csak nehéz sorsúak. A háttér az mindig fekete, igen, az illik hozzánk. Azt a világot festettem, amelyben éltem, ami körül vett, és ami bizony sötét volt. És azt a világot is, amit álmodtam, amit kigondoltam, az persze színesebb. Ahogy láttam vagy magam elé képzeltem a környezetemet, ahol éltem: a putrikat, a házakat, a fákat, a sötétséget, az éjszakát, a cigányembereket. Néha a jókedvűeket, a táncolókat, a mulatókat is. Az én képeim valahogy az álom és a valóság határain voltak mindig, se itt, se ott. Mint én magam is.

⁵ Bánszky Pál művészettörténész 1958-tól a Népművelési Intézet munkatársa, majd fősztályvezetője. 1978-tól a kecskeméti Katona József Múzeum munkatársa, 1983-tól igazgatója. 1991-től a kecskeméti Magyar Naiv Művészeti Múzeum igazgatója volt.

⁶ Daróczi Ágnes szerkesztő, műsorvezető. Az ELTE magyar-népművelés szakán szerzett diplomát. Egyike volt az 1979-es első cigány képzőművészek országos tárlata és a további kiállítások rendezőinek. Szerkesztője volt a Magyar Televízió Patrin magazinjának. A Magyar Művelődési Intézet munkatársa.

⁷ Földi Péter egyedi stílusú művész. Alkotásaival 1974 óta szerepel kiállításokon. Somoskőújfaluban él és alkot. Munkásságát számos magas kitüntetéssel, többek között 2007-ben Kossuth-díjjal, 2009-ben Prima Primissima-díjjal ismerték el.

⁸ Kovács Bodor Sándor 1998-ban Oláh Jolánról is készített (egy 18 perces), nagy sikerű, tanulságos dokumentumfilmet *Kék madár* címmel.

Végül sikeresek lettetek, amit számos közös kiállítás is igazol.

Ez így volt, de a kiállításainkat nem tudom mindet felsorolni. Arra emlékszem, hogy néhány helyi és környékbeli bemutatkozás után az első országos kiállításunk Daróczinak köszönhetően 1979-ben a Pataky Galériában volt. A kecskeméti Naiv Művészetek Múzeumának állandó kiállításán is Jolánnal együtt szerepeltek a munkáink. 1989-ben a képeimet Budapesten a Néprajzi Múzeumban állították ki. A környező szocialista országokban, de Franciaországban, Olaszországban, sőt Japánban is voltak kiállításaink. 1992-ben a Párizsi Magyar Intézetben voltunk mi is. 2000-ben, éppen az én 60. születésnapom alkalmából is rendeztek kiállítást Budapesten Daróczi Ágnes, Zsigó Jenő⁹ és mások áldásos közreműködésével. A képeim meg most már szanaszét találhatók, mondják, láthatók mindenfelé...¹⁰ Még 2005 elején is volt egy közös kiállításunk a Balázs János Galériában, amiről én tudok, vagy amire emlékszem. Több filmet is készítettek rólunk.

A cigánydombi „magatokról” beszéltél. Mi történt később?

A cigánytelepet 1975-ig felszámolták, kiköltöztettek bennünket is, amit meg is sirattunk. Kaptunk a Szerpentin úton az egyik emeletes bérházban egy tanácsi lakást. Abban a házban lakott éppen fölöttünk a festőművész Czinke Ferenc is, akivel jó viszonyban voltunk, néha megnézte a munkáinkat, tanácsokat is adott. Nagyon rendes ember volt, kölcsönösen tiszteltük egymást. De ebben a bérházban nem tudtunk megszokni, sehogy sem. Később a vásártéren kaptunk egy nagyobb tanácsi lakást, amit aztán 1990 körül részletre meg is vettünk. Itt egy pincerész is volt, néhány képet festettem is ott, de inkább raktárnak használtuk.

Munkátok volt, dolgoztatok mind a ketten.

Persze, meg is volt mindenünk, ami nagyon kellett, arra – így ruházkodásra és étkezésre – mindig jutott. Jolán a megismerkedésünk idején és még utána is jó ideig a Nógrádi Szénbányák Vállalat zagyvai rakodóján dolgozott. Én először a tanácsi városgazdálkodási üzemnél álltam munkába, aztán a ZIM Salgótarjáni Gyárában, majd a Salgótarjáni Kohászati Üzemekben dolgoztam. A 60-es évek végétől a Nógrád Megyei Víz- és Csatornamű Vállalathoz kerültem, ahol 22 évig dolgoztam megszakítás nélkül, kétszer kiváló dolgozó kitüntetést is kaptam.

⁹ Zsigó Jenő szociológus. A Fővárosi Cigány Szociális és Művelődési Központ vezetője, festőtáborok szervezője, a Roma Parlament egyik alapítója, elnöke. Az Amaro Drom roma lap kiadója.

¹⁰ Balogh Balázs András képei (is) szép számmal találhatók az interneten, a google-kereső Képek fiókjában.

Eddig ez egy igazi munkáscsalád normális élete. Mi és mikor változott meg?

Amikor a 90-es évek elején a vízművállalat átalakult, felmondtak, nem tudtam újra elhelyezkedni, jöttek a bajok, amelyek a kapcsolatunk megromlásához és fokozatos elhidegülésünkhöz is hozzájárultak. Ekkor már anyagi gondjaink is voltak. Jolánnak fokozatosan tönkrementek az idegei, kezelték is őt. Aztán egyszer csak beadta a válókeresetet. Még a halála előtt nyolc-tíz évvel. Bele is egyeztem rögtön a válásba, ott sem voltam, amikor elváltak bennünket. Ezt nagyon sokáig nem tudta jóformán senki, csak a gyerekek. A vásártéri lakásban a haláláig, 2005 végéig együtt laktunk. Én temtettem el, gyűjtést is szerveztem, Zsigó Jenő és mások is segítettek, hogy tisztességesen el tudjuk búcsúztatni.

Mi történt veled Jolán halála után?

Már régen elhidegültünk, Jolán halála mégis megviselt. A gyerekekkel egyetértésben eladtuk a vásártéri lakást, a kapott pénzből megkapták mind a négyen, ami járt nekik az anyjuk utáni örökségrészből. A költözésbe besegett az egyik fiam és az unokám is, akikkel valahogy már ekkor összeveszttem, de ez nem tartozik senkire. A lényeg, hogy magamra maradtam. Sehogy sem találtam a helyem, míg nem összebarátkoztam a szemközti lakásban lakó cigányasszonnyal. Őt látásból már ismertem, mert a rendőrségen takarított, én meg Jolán halála után a régi lakásunkból arra jártam a kocsmába. Gyakran találkoztunk, meghívott magához is. Amikor ez a lakás megüresedett, az eladott vásártéri lakás árából befizettem a Salgó Vagyon Kft.-nek a szükséges összeget, és megkaptam ezt az önkormányzati lakást.

Beszélnél az új kapcsolatodról?

Szembeszomszédok lettünk, hamarosan jó viszonyba is kerültem a tőlem fiatalabb, egyedülálló, csinos, barna asszonnyal. Ám ekkor a gyerekek választás elé állítottak: vagy az új asszony, vagy ők. Nem hagytam magam... Jól megvoltunk a hölgygel, nem költöztünk össze, de gyakorlatilag élettársak lettünk. Megértettük egymást, segített a talpon maradásomban, főzött nekem, gondoskodott rólam. Újra volt értelme az életemnek. Nagy kedvvel festettem, és ekkoriban sok nagy képet is csináltam. Egyszer csak az élettársam minden előzmény nélkül szívgörcsöt kapott és azonnal meghalt. Nem akartam elhinni! Egy fél éven belül elvesztettem azt, aki akkor már a legközelebb állt hozzám.

Utólag is részvétem.

Köszönöm. Hónapok teltek el teljes letargiában, nem törődtem sem magammal, sem a lakással. Aztán egy ismerősöm révén megismerkedtem egy bárnai asszonnyal, aki egy idő után beköltözött a garzonházba, lassan vele is jóba lettem. Sajnos, hamarosan kiderült, hogy súlyos beteg. Nagyon sok-

ba került a gyógykezelése, gyakran a rezsipénzem is ráment. Jó két évre rá, hogy megismerkedtünk, tüdőrákban meghalt. Ez időszakban elmaradtam számláim befizetésével. Azt gondoltam, majd festek és a képeim eladásából rendezem az adósságomat. Ám magam is megbetegedtem, a kezeim használhatatlanok lettek.

Félretenni soha nem tudtál a képeid árából? Hiszen sok képed kelt el...

Egy ideig a festés csak hobbi volt nekem. Amikor Balázs János másolásával vádoltak meg, akkortól vettem komolyabban. Ahogy megcsináltam egy képet, el is adtam. Vagy ingyen odaadtam, hogy majd később fizetnek. Aztán vissza se jöttek, sokszor becsaptak. Örültünk öt-tízezer forintnak is, ott volt a négy gyerek. A legtöbb, amit fizettek egy képért, százezer forint volt. Az itt van a városházán vagy a múzeumban? A címe? Én nem adtam egyiknek sem címet. A kép történetét szívesen elmeséltem, hogy mire gondoltam, amikor megfestettem. Aztán aki kiállította vagy megvette, többnyire az nevezhette el. Tudok példákat is mondani. A *Megint elzavart az uram* c. kép önmagáért beszél, mögötte a tipikus cigány családi élet áll. Ezt meséltem el a vevőnek. Az *utolsó kenyér* c. képemet akkor festettem, amikor nem volt egy fillérünk sem. Az utolsó kenyeret adtuk a gyerekeknek. Ezért nem tudtunk – többek között – megtakarítani semmit.

Kikre emlékszel szívesen mint segítőkész emberekre?

Elsőként, itt helyben, Botos Zolira (na, mit szólsz? – eszembe jutott a neve!), aki felhívta ránk a figyelmet, és a kezdetektől nagy segítségünkre volt. Czinke Ferenc – mint már mondtam is talán – szakmai tanácsokat adott, és a vásártéri lakáshoz jutásban támogatott. Erdős István is többször támogatott bennünket. Brunda Guszti révén jutottunk ki Párizsba. A közelmúltban újra meglátogatott Budapestről Szuhay Péter¹¹ és Kőszegi Edit¹² is, náluk is vannak még képeim. Sándor Zoltán a „lakáshoz jutásban” is segített, amiből Gáspár István Gábor újságíró is kivette a részét. Oláh Károly helyi régiségkereskedő nagyon sok képet vett tőlünk, talán még ma is van nála, eladó. Nem emlékszem mindenkire, aki segített. Akiket kihagytam, azoktól elnézést kérek...

¹¹ Szuhay Péter néprajzkutató, szociológus, 1980 óta a Néprajzi Múzeum munkatársa, főmuzeológusa. Fő kutatási területe a magyarországi cigányság kultúrtörténete. Több publikációja és könyve jelent meg, dokumentumfilmezéssel is foglalkozik. 2001-ben Kőszegi Edittel filmet készített *Cigány-kép Roma-kép* címmel, melyben interjúalanyom is szerepel. Kiállítások szervezésével is segítette a művészházaspárt, hasznos információival e sorok íróját is.

¹² Kőszegi Edit dramaturg, forgatókönyvíró, filmrendező. 1992 óta folyamatosan készít roma tárgyú dokumentumfilmeket. 2001-ben Szuhay Péterrel készített filmet *Cigány-kép Roma-kép* címmel, melyben interjúalanyom is szerepel. Sokoldalúan segítette a művész-házaspárt, hozzájárult e szöveg korrekciójához is.

Hogyan élsz itt a toronyház 16. emeletén, ilyen magas szinten?

Igen, értelek. A nyugdíjam 86 ezer forint. A kiadásaim? Az önkormányzati lakás után a lakbért most már nem kell fizetnem.¹³ Nagyon sokba kerül itt a rezsi így is: a fűtés, a meleg víz, a villany, a közös költség. Legtöbbször a gyógyszerem, havonta 30-35 ezer forintba. Mosásra, tisztálkodásra is kell valami. Amíg tudtam, főztem magamnak, amióta fáj és „elromlott” a kezem is, egy házbeli asszony főz, havi 21 ezer forintért. Reggelire, vacsorára hideget eszem vagy konzervételeket melegítek. Nem vagyok nagyétkű, mégis sok elmegy a kajára. A napi egy-másfél doboz Mustang cigaretta is viszi a pénzt. Alkoholt nem iszom. A fűtés-/melegvíz-díjat nem is tudtam mindig fizetni, abból is gyűlt tartozásom. Ha ezt még rendezni tudnám...

A betegséged? Vannak még terveid?

Egyre rosszabb. Rákos vagyok,¹⁴ ráadásul el is kezeltek. Mondd már meg, milyen terveim lehetnének, ha nem tudom megfogni az ecsetet sem? Nemrégiben még elfogadták egy pályázatra készített kisebb képemet egy ház falának a kifestésére,¹⁵ de ezt a hatalmas képet én már nem tudom megfesteni. Kőszegi Edittől tudtam róla, ő segített ebben is. Hát, csak így vagyok. Tudod, amíg dolgozhattam, a ceruzával és az ecsettel, a rajzzal és a festékekkel fejeztem ki magamat. A festés az életem volt, amióta nem dolgozhatok, egy kicsit meghaltam. Egy kicsit még élek is, elhagyottan, reménytelenül, betegen. Hogy meddig? ...

Köszönöm a beszélgetést.¹⁶

¹³ Salgótarján Megyei Jogú Város Közgyűlése 176/2010.(IX. 16.) Öh. sz. határozatával döntött – többek között – a Salgótarján, Erzsébet tér 1. szám alatti önkormányzati bérlakás Balázs András részére 2013. szeptember 30. napjáig történő ingyenes használatba adásáról.

¹⁴ A salgótarjáni Szent Lázár Megyei Kórház Onkológiai Osztályának diagnosztikájában ez állt: „Az orrdaganat hátsó falának rosszindulatú daganata, IV. stádium. A csontok és a csontvelő másodlagos rosszindulatú daganata”.

¹⁵ Bódvalenke „freskófalu” egyik háza 3x14 m-es falfelületének megfestéséről mint potenciális alkotásról van szó, amit a 2009-ben kiírt pályázatra beküldött kisméretű festményével nyert el a művész.

¹⁶ Balogh Balázs András 2014 elején – az említett gyógyíthatatlan betegségében – elhunyt. Emlékét ezzel a posztumusz cikkel is őrizzük.